

dok je Malik u Medini?; konačno čovjek koji je odbio svoje mišljenje u tumačenju vjerskih propisa proglasiti jedino validnim iako mu je tu mogućnost halifa ponudio. Posebno važnim smatramo činjenicu da se odgovornog posla prevođenja i kratkog komentiranja ove zbirke prihvatio mr. Hamid Indžić koji iza sebe već ima stotine prevedenih i objavljenih stranica islamskih tekstova. Njegov poduhvat je tim korisniji za našeg čitaoca što je preveo i obradio onaj rivajet *Muvetta'a* koga prenosi drugi Ebu Hanifin učenik Muhammed ibnu 'l-Hasen eš-Šejbani.

Zbog svega toga, te zbog činjenice da njegov *Muvetta'* do nas stiže zaobilazeći filtere političke, mezhebske i svake druge korektnosti skoro trinaest kasnijih hidžretskih stoljeća pojava prvog (od dva) dijela ovog kapitalnog ostvarenja islamske klasike predstavlja istinski događaj.

Ahmet ALIBAŠIĆ

ISLAM POD OPSADOM?

Akbar S. Ahmed, *Islam pod opsadom: živjeti opasno u post-časnom svijetu, s engleskog preveo Mirnes Kovač, Sarajevo: Libris, 2004), 195 str.*

Islam pod opsadom renomiranog pakistanskog antropologa i uglednog profesora Američkog univerziteta u Washingtonu Akbara Ahmeda, koji je svoje osnovno obrazovanje stekao u istoj katoličkoj školi u Pakistanu kao i Benazir Buto, uzbudljivo je i upozoravajuće štivo o «post-časnom» svijetu u kome živimo. Zahvaljujući prije svega svojim narativnim sposobnostima, koje je izbrusio pišući o utemeljitelju Pakistana, radeći na igranom i dokumentarnom filmu o njemu kao i na serijalu za BBC *Živi islam*, ali i emocijama kojima oživljava sve što piše, Ahmed uvjerljivije nego mnogi drugi predočava ambis nad koji se svijet nadvio nakon 11. septembra 2001. (ili pravilnije nakon prvog masakra u istočnoj Bosni 1992.). I ne samo da to radi uvjerljivije već i drugačije.¹ On tvrdi da su vrijednosti i pojmovi lojalnosti

grupi (Ibn Haldunova *asabijja*) i časti ključni stubovi stabilnog društvenog poretka kome teže sve vjere. Dakako, svaka solidarnost, svaki identitet djeluje po principu frižidera, samo u suprotnom smjeru: on stvara dvije različite temperature unutar i izvan grupe. U normalnim uvjetima čast i lojalnost grupi se razumijevaju i izražavaju u humanističkim terminima. Međutim, brze globalne promjene potresaju strukturu tradicionalnih društava. Cijele grupe ili velike skupine pojedinaca su prisiljene da se isele i nastave živjeti pored drugih skupina u sasvim novim okolnostima. U tom tegobnom procesu dislociranja mnogi ne uspijevaju. Takvi, između ostalog, gube i čast i dostojanstvo. Rastrojstvo koje tako nastaje razvija netoleranciju koja se izražava kroz gnjev. Dezintegracija vodi u radikalizaciju. Nekada humanistički shvaćana čast biva nadomještena plemenskom časti čiji su najčešći izrazi nasilje, ubijanje i osveta. Lojalnost (*asabijja*) biva zamijenjena hiper-*asabijjom*, pretjeranom ili opsesivnom odanošću grupi («Moja nacija, bila u pravu ili krivu!») koja ne mari nizašto, pa ni za moralne i vjerske principe na koje se ponekad poziva. Hiper-*asabijja* podstiče mutiranu, nastranu i nasilnu interpretaciju časti i stvara uslove za postčasno društvo, reći će autor. Jezivo ubijanje nevinih i brutalno, životinjsko silovanje pripadnika drugih grupa (makar bile iste vjere), tako snažno opisano u 2. poglavlju, najbolji je dokaz irreligiozne naravi postčasnih ljudi i njihovih postupaka.

Najgore u svemu je što nijedno društvo nije imuno na ovaj proces. Rabini Izraela su nedavno uputili pismo vrhovnom komandantu izraelske vojske da ne vodi mnogo računa o palestinskim civilima, ekstremni hinduisti u Indiji i pravoslavci na Balkanu su nemilosrdno silovali muslimanke, El-Kaida ubija civile i vojnike podjednako, a američki vojnici zlostavljaju Iračane u Ebu Garaibu, a samo Bog zna šta rade u Afganistanu i na Guantanamo. Ponor nad kojim svijet stoji u petoj godini 21. stoljeća rijetko gdje je uvjerljivije opisan.

Grubo govoreći, postoje dva odgovora na ovu situaciju: ekskluzivistički i inkluzivistički. Prvi crta granice, gradi zidove, poziva u krstaške ratove i nediskriminirajuće ubijanje

pripadnika drugih grupa. S druge strane, inkluzivisti vjeruju da je ljudska civilizacija u suštini jedna. Oni su zato spremni na prilagođavanje, da saslušaju druge i da na njih pokušaju utjecati. Ekskluzivisti osiguravaju grupi koheziju i lojalnost, što omogućava kontinuitet i stabilnost, ali i pozivaju na nasilje prema drugima. Ekskluzivizam je dobar ako je ublažen pravdom i suosjećanjem. Bez toga on vodi u sukob i katastrofu. Problem sa ekskluzivistima u muslimanskom svijetu je što im mediji radije daju prostor nego li «bljutavom govoru o dijalogu». Važnije od toga, u muslimanskom svijetu postoji suviše mnogo nepravde koja izaziva gnjev pored kojeg je teško govoriti o umjerenosti i dijalogu. Koliko su rezolucija UN prekršili Izrael i Indija pa nisu bili kažnjeni? A šta je bilo s Irakom iako se pokazalo da nije imao oružje zbog kojeg je srušen? Uz to, činjenice da je većina muslimanske populacije nestrpljiva mladež, da su vodstva muslimanskih društava bez vizije i brige za svoje narode i da je globalno okruženje neprijateljski raspoloženo spram islama, također pušu ekskluzivizmu u jedra. Zapravo, toliko je faktora na strani ekskluzivista da autor na jednom mjestu priznaje da Bin Laden ima dovoljno «socioloških i psiholoških razloga», za svoje akcije ali ne i teoloških. Ovom posljednjom tvrdnjom autor se zapravo pridružuje onima koji tvrde da ne samo da islam nije uzrok terorizma već da mu je jedina brana! (M. Spahić bi rekao: Islam je spasio nemuslimane od muslimana!) «Vjerujem da će stvarna borba u 21. stoljeću biti između ove dvije skupine,» zaključuje autor svoje predviđanje. Izlaz je svakako u dijalogu, koji nudi jedinu nadu, ako je još ima.

Sve ostalo što je rečeno u knjizi (o moralnom padu muslimana, krizi njihovog vodstva, položaju žene, zavisti itd.) služi da potkrijepi ovu tezu, koju autor naziva tek jednim izviđačkim naporom koji treba dodatnu valorizaciju. U postavljanju argumenta autor se podjednako poziva i na Durkajma i na Ibn Halduna smatrajući njegovu misao, u čijem je središtu ideja o *asabijji*, grupnoj lojalnosti, sasvim relevantnom za post-časni svijet etničkog.

Zašto Ahmedova teza zabrinjava više nego ijedno drugo objašnjenje današnjega nemirnog svijeta? Naprosto zato što druga objašnjenja uglavnom govore o malim, svjesnim grupama na Istoku ili na Zapadu koje svijet guraju u sukob radi svojih interesa. Prema Ahmedu, riječ je o strukturalnoj, konstrukcijskoj grešci današnjih društava koje je mnogo teže ispraviti nego li ukloniti jedan ili drugi lobi s vlasti ili bombama isprašiti šaćicu terorista i ratnih zločinaca iz njihovih jazbina, ma kako i to samo po sebi bilo teško.

Sasvim očekivano, u post-časnom svijetu strah upravlja ljudima. Strah će na vlasti možda održati i Buša a Bin Ladenu je u srcima mnogih muslimana osigurao status 'besmrtnog simbola mnogih stvari, uključujući pružanje otpora Zapadu' i gotovo deset hiljada mladih imenjaka samo u Pakistanu nakon 1998. I ne čudi onda što se 'mentalitet opsade' opasno širi; što svi misle da su baš oni ugroženi. Uostalom, sam naslov knjige vjerno odražava mišljenje većine muslimana u svijetu danas. I ne bez razloga jer, kako primjećuje autor, islam se, po prvi put u historiji, uslijed jedinstvenog geopolitičkog spoja faktora, nalazi u konfrontaciji sa svim glavnim svjetskim religijama: judaizmom na Bliskom istoku, kršćanstvom na Balkanu, Čečeniji, Nigeriji, Sudanu, Filipinima, Indoneziji, hinduizmom u južnoj Aziji, konfučionizmom i taoizmom u zapadnoj kineskoj provinciji Sinkjang, te budizmom u Mjanmaru/Burmi i Afganistanu. Povrh svega, Zapad ponovo odašilje vojske protiv muslimanskih zemalja i naroda. Štaviše, «zbog kulturne složenosti našeg svijeta i apokaliptičke naravi oružja, sadašnji križarski pohod prijeti da bude i konačni»,² tvrdi autor i dodaje: «Nikad prije u historiji, čini se, nije postojao splet faktora koji su omogućili muslimanima da ubijaju i budu ubijani u tolikoj mjeri...».

Autor donosi još nekoliko važnih teza. Tako konačno neko konstatira da su Oklahoma i 11. septembar pokazali svu neutemeljenost tvrdnji o siromaštvu i neobrazovanosti kao izvorima terorizma. U oba slučaja teroristi su dolazili iz srednje klase, bili su obrazovani, poznavali su Zapad i mogli su uživati u njegovim blagodatima, baš kao i ratni zločinci

na Balkanu i Palestini. Dalje, autor primjećuje kako su, paradoksalno, najveću cijenu za 11. septembar platili oni u čije ime se Bin Ladin navodno bori: muslimanske manjine. Nakon septembra njihovo pitanje je postalo izgubljen slučaj. Uništavanje muslimanskih manjina često poprima genocidne karakteristike no niko više nije zainteresovan da ga zaustavi.

Ilustracije i primjeri su posebno bogati i inovativni. Za ilustraciju zloupotrebe antiterorističke borbe u razne svrhe Ahmed navodi slučaj prorektora na Univerzitetu u Karačiju koji je pozvao paravojsne trupe i upotrijebio prekomjernu silu da zaustavi studente u nekom od njihovih nevinih zahtjeva tvrdeći da su njihove aktivnosti «ravne terorizmu». Posebno je drugi dio začinjjen ličnim i drugim pikanterijama i zanimljivostima: Kako i zašto je u krajnjem siromaštvu na jednoj engleskoj ulici umro slavni prevodilac Kur'ana Jusuf Ali? Zašto Antonio Banderas nije glumio Ataturka?, itd.

Ova knjiga je izazovna pa i provokativna, ali i nedorađena. Mogao je autor puno bolje nego da u prvom paragrafu od dva hadisa sastavi jedan pa ne navede izvor nijednog. Isus nije razapet, kako se na jednom mjestu da razumjeti, a ni Sejjid Kutb nije klerik već književni kritičar. *Burka*, odnosno *zar*, nije uveden nakon kolonizacije kako autor sugerira, a otvaranje pitanja poput mjesta ženskih safova u džamiji ne doprinose izlasku muslimanskog ummeta iz sadašnjeg košmara. Čitalac se pita i kako neko može predstavljati Ataturka kao demokratu? Terorizam nije samo oružje slabih, već češće jakih, kao što dokumentovane knjige Noama Čomskog kazuju. On je to samo ako se njegova definicija tako skroji da izostavi državni terorizam Izraela, Rusije, Indije, Egipta, Sirije, SAD, donedavno Iraka jer, kao što kaže indijska spisateljica Arundhati Roy, «Nema terorizma kao što je državni».³ Zapravo, kao što i autor primjećuje, snaga ugnjetavanih je ogromna samo kad situacija postane nepodnošljiva.

Autor ponekad lamentira nad svojom ličnom sudbinom ali ne uspijeva pridobiti simpatije. Naprimjer, žalosno jeste kako je zbog spletki i zavisti završila njegova diplomatska karijera u službi vojnog diktatora Mušerrefa

(ili Bušerrefa, kako ga sad pogrdno naziva). Postavlja se, međutim, pitanje zašto bi neko uopšte bio u diplomatskom servisu jednog diktatora.

Mnogo je Bosne u ovoj knjizi. Ona je očito jedno od žarišta post-časnog svijeta. Masovne grobnice iz kojih Federalna komisija za nestale ovih dana sakuplja muslimanske kosti zorno ilustriraju ono o čemu Ahmed govori. Jedini bosanski autor citiran u ovoj knjizi je još uvijek rahmetli Izetbegović.

Autorova formula za novi milenij je jednostavna: pravda i samilost/saosjećanje u muslimanskom svijetu, poštenu vladari i sloboda muslimanima da praktikuju svoju vjeru. Autor zatim predlaže čitav niz mjera za postizanje toga stanja. Neke od tih mjera su sumnjive učinkovitosti dok su druge nerealne izvan korica akademskih knjiga. Ima, međutim, vrijednosti u njegovom stavu da bi Zapad mogao prekinuti začarani krug nasilja, jer, za razliku od većine muslimana, Zapad kontroliše svoje poteze. U krajnjoj instanci autor spas vidi u misticizmu. Ali, misticizam može biti dio rješenja ali ne i njegov okvir kao što nije bio ni kad se islam pojavio.

Zabilježimo na kraju da je vrijednost ovog prijevoda i u njegovoj blagovremenosti. Knjiga je na engleskom izašla tek 2003. i iste godine je doživjela dva reprint izdanja. Tako bosanski čitalac, zahvaljujući mladom prevodiocu Mirnesu Kovaču i izdavačkoj kući Libris, može da prati najnovije polemike i različita objašnjenja koja se mogu čuti o terorizmu i ratu protiv njega. S obzirom da je razumijevanje odnosa među različitim kulturama i vjerama postala obaveza svih članova globalnoga sela ovo više nije važno štivo samo za antropologe i stručnjake u društvenim znanostima već za svakog ko ne želi da se kaje za ono što je mogao a nije učinio za mir kad već bude, ne daj Bože, kasno.

Ahmet ALIBAŠIĆ

Bilješke:

¹ U značajnom zaokretu u odnosu na prve reakcije na terorističke napade od 11. septembra 2001. mnoge škole u SAD na poticaj rodbine žrtava tog zločina uvode predmet o korijenima terorizma.

² Da termin krstaški rat nije pretjeran potvrđuju izjave

poput one Richarda Lowrya, urednika časopisa *National Review* koji je pozvao na 'konačno' rješenje muslimanskog pitanja bacanjem nuklearne bombe na Mekku i prisiljavanjem ostatka muslimana da prihvate kršćanstvo («The Corner», *National Review Online*, 7. 3. 2002.).

³ O 'službenom' terorizmu indijskih snaga u Kašmiru i Gudžaratu, naprimjer, vidi njen briljantan tekst posvuda na internetu "*Democracy: Who's She When She's at Home?*" u *Outlook India*, 6. maj 2002. Jedna od parola hindu šovinista ili, kako ih Roy naziva, fašista upućena muslimanima zadnjih godina je: «Pakistan ili kaburistan!». O ruskom, izraelskom i kineskom državnom terorizmu suvišno je govoriti.

ISLAM I ZAPAD: KOMPLEMENTARNI, NE SUPROTSTAV- LJENI

Murad Wilfried Hofmann, *Islam u trećem milenijumu, s njemačkog preveo Vedad Smalajić, Sarajevo, Libris, 2004, 221 str.*

Knjiga *Islam u trećem milenijumu* bavi se budućnošću odnosa između dvije strateški najvažnije civilizacije današnjice (Zapada i islama) od čijeg (ne)razumijevanja po svoj prilici zavisi bliska budućnost čovječanstva. A malo je ljudi danas na planeti Zemlji koji suverenije (i sa više lahkoće) mogu govoriti o tome od ovog vremešnog ali vitalnog Nijemca koji je prije dvadesetak godina primio islam na vrhuncu svoje diplomatske karijere, a nakon što je završio Harvard i druge prestižne škole Zapada. On danas živi između Orijenta i Okcidenta, između Istanbula i Njemačke, zavisno od godišnjeg doba. Uz to je i oženjen Turkinjom. Mnogo čita i danas. Redovno prikazuje nova djela za jedan od najprestižnijih muslimanskih časopisa *Muslim World Book Review* gdje se njegovi prikazi doslovce gutaju zbog široke informiranosti, personalne note u njima, lucidnosti, britkosti pa i humora. Meni lično je drag što je i nakon 'konvertiranja' kulturno ostao Nijemac: tačan i precizan. On izgleda nije prešao na islam

zato što je bio umoran od tehniciziranog svijeta, a da bi se sklonio u istočnjačku kulturu u kojoj vas kad upitate koliko je sati ne treba iznenaditi ako čujete da se raspituju da li ste OK (kao što se, pripovijeda autor, desilo nekom Zapadnjaku u muslimanskoj Africi). Po tome je on najbolji nasljednik Muhammeda Asada (prema kome ne krije simpatije i koga smatra najljepšim poklonom Zapada Istoku). Zbog ove osobine organizatori raznih konferencija po muslimanskom svijetu kojima prisustvuje od njega redovno dobivaju javne kritike za kašnjenja i neorganiziranost. A profesor Hofmann putuje mnogo. Prema vlastitoj evidenciji od 1994.-1999. održao 139 predavanja u devet zapadnih i devet muslimanskih zemalja. Prije dvije godine dr. Hofmann je predavanje održao i u Sarajevu.

Nakon predgovora autor u četiri slike briljantno i sa nevjerovatnom lahkoćom sumira stavove savremenih muslimana o Zapadu i islamskom svijetu. Prva je slika zapadnim dostignućima opčinjenog muslimanskog studenta koji bi da se nikad ne vrati na svoj nazadni Istok. Takvi muslimani u svojoj zaslijepljenosti zapadnim blještavilom dobro vide samo prednosti Zapada ali nijednu mahanu. Kako ovo divljenje obično ide sa nepracticiranjem islama autor predstavnike ove skupine inovativno naziva 'kulturomuslimanima'. Druga je slika 'truhlog' Zapada kako ga vidi kritički musliman, kome se autor čudi zašto uopće boravi u tako propaljoj kulturi i što se ne pokupi kući i ostavi Zapad da struhne dokraja sam. Treća je slika Orijenta kako ga vidi konvertit u islam koji se nosi kao arapski beduin ili afganistanski brđanin i koji se, umoran od jurnjave modernih metropola, nikad ne bi vratio na Zapad. Konačno, četvrta je slika muslimanskog svijeta prijelaznika na islam kakav je bio rahmetli Asad (i, očito je, sam autor), koji je u svojoj 85. godini izjavio da je zahvalan Bogu što je prvo upoznao islam pa onda muslimane i što je razmišljati učio na Zapadu. Nakon ove četiri slike čitalac i sam zaključuje ono što mu je autor naumio reći: i Zapad i islamski svijet imaju svoje lijepo i ružno lice. Oni imaju šta ponuditi jedno drugom. Oni su kompatibilni, ne suprotstavljeni. Problemi